

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98:343.148

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗАХ

Афонін Дмитро Сергійович,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В роботі розглядаються проблемні питання щодо використання методу ситуаційного моделювання в криміналістичних експертизах та шляхи їх подолання. Підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності можливе як в ході безперервного розвитку сучасних науково-технічних засобів і методів та підвищення рівня професійної підготовки співробітників, що використовують у своїй роботі ці засоби, так і в результаті впровадження сучасних положень теорії судової експертизи і криміналістики в практику. Одним з важливих напрямків у цій діяльності є реалізація концепції ситуаційного підходу у правозастосовчій діяльності, зокрема ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності. Але на жаль реалізація ситуаційного підходу в експертно-криміналістичній діяльності на теперішній час не є досить ефективною, в зв'язку з наявністю проблем методологічного та кваліфікаційного характеру.

Ключові слова: криміналістична експертиза, метод, експертна ситуація, ситуаційне моделювання, ситуаційна експертиза.

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА СИТУАЦИОННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗАХ

Афонин Дмитрий Сергеевич,
преподаватель кафедры теории и истории государства и права
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

В работе рассматриваются проблемные вопросы использования метода ситуационного моделирования в криминалистических экспертизах и пути их решения. Повышение эффективности экспертно-криминалистического обеспечения правоохранительной деятельности возможно как в ходе непрерывного развития современных научно-технических средств и методов и повышение уровня профессиональной подготовки сотрудников, использующих в своей работе эти средства,

так и в результате внедрения современных положений теории судебной экспертизы и криминалистики в практику. Одним из важных направлений в этой деятельности является реализация концепции ситуационного подхода в правоприменительной деятельности, в частности ситуационное моделирование в экспертно-криминалистической деятельности. Но, к сожалению, реализация ситуационного подхода в экспертно-криминалистической деятельности в настоящее время не является достаточно эффективной, в связи с наличием проблем методологического и квалификационного характера.

Ключевые слова: криминалистическая экспертиза, метод, экспертная ситуация, ситуационное моделирование, ситуационная экспертиза.

PROBLEMS USING THE METHOD OF SITUATIONAL MODELING IN CRIMINALISTIC EXPERTISES

Afonin D.S.,
lecturer of the department of theory and history of state and law,
(Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine)

This paper considers issues regarding the use of situational modeling method in forensic and ways to overcome them. Improved Forensic Support of Law Enforcement as possible in the continuous development of modern scientific and technical means and methods and improving the professional training of staff in its work to these products, and as a result of the theory of modern forensics and criminology in practice. One of the important directions of this activity is to implement the concept of situational approach in law enforcement, including situational modeling in Forensic activities. But unfortunately the implementation situational approach in Forensic activity at present is not very effective, due to the presence of methodological problems and the nature of the qualification.

Known forensic examination conducted under conditions of certain situations of expert knowledge which helps to solve specific research objectives.

Expert situation in criminology seen as a system of factors that are the basis for the nomination of the most probable versions expert, choosing methods of testing, planning research. In other words, the expert situation – a collection prevailing at a particular expert investigation of the circumstances on which the program is determined by the expert of experts to solve problems. The best means of knowledge and the development of solutions to expert (like all forensic) situations are situational modeling – a method of research situations, which includes building a model of the real situation and with it a different kind of thought experiments (forecasting trends of its development and (or); «play»; on her alleged situation management solutions to select optimal).

As a result of situational modeling expert research facilities with an event, you can set: properties and condition used in the commission of criminal offenses material objects; properties and conditions of the factors of the situation event of criminal offenses (spatial, temporal, situational); course and mechanism of individual stages and processes of criminal offenses and their interactions with each other and various objects.

The successful application of situational modeling in Forensic activities necessary to solve several problems.

First, employees need acquaintance Forensic institutions with the theoretical basis of situation modeling: simulation types (material, mental, logical-mathematical, cybernetic, information computer, modeling the offender, the mechanism of crime, expert research, etc.);

components of process modeling (entity modeling tasks solved subject, object and method of modeling, etc.), situational modeling stages (problem, build a model situation, abstracting from minor to study the circumstances, situation diagnosis, accounting dynamic factors, identifying a number of possible alternative solutions to manage the situation, «play»; solutions on the model and the choice of optimal), and more. Experts should be familiar with the writings of scholars engaged in the study of forensic situations, situational (including experts) modeling.

Secondly, it is necessary to achieve the maximum «saturation»; of employees Forensic institutions relevant information reference and auxiliary nature (modern information retrieval systems, automated reference files, collections, etc.) to create the most reliable information models. Great expectations in information security situational modeling in Forensic activities nowadays rely on an integrated system of forensic registration, which develops through integrated application of information and communication technologies.

In the third, for effective situational modeling experts and forensic specialists who participate as experts in the investigation, forensic skills necessary to develop a mindset that help by analyzing the set of information fields discovered and investigated at the scene, during searches and other investigation, submit to the investigators model of criminal and criminal events.

In the fourth, situational modeling in Forensic activity involves a situational assessments. In situational examination established range of different attributes of the objects that make up a complete picture of events throughout the study; established mechanism of this event, which in turn requires different in nature forensic examinations. This highlights the integral nature of the situational assessment.

Key words: forensic examination method, expert situation, case simulation, situational assessment.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності можливе як в ході безперервного розвитку сучасних науково-технічних засобів і методів та підвищення рівня професійної підготовки співробітників, що використовують у своїй роботі ці засоби, так і в результаті впровадження сучасних положень теорії судової експертизи і криміналістики в практику. Одним з важливих напрямків у цій діяльності є реалізація концепції ситуаційного підходу у правозастосовній діяльності, зокрема ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності. Але нажалі реалізація ситуаційного підходу в експертно-криміналістичній діяльності на теперішній час не є досить ефективною, в зв'язку з наявністю проблем методологічного та кваліфікаційного характеру.

Мета та завдання. Спроба винаходу шляхів подолання проблем, пов'язаних з використанням методу моделювання в криміналістичних експертизах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальновідомо, криміналістичні експертизи проводяться в умовах певних експертних ситуацій, знання яких дозволяє успішно вирішувати завдання конкретного дослідження.

Експертна ситуація в криміналістиці розглядається як система факторів, які є підставою для висунення найбільш ймовірних експертних версій, вибору методів їх перевірки, планування дослідження. Іншими словами, експертна ситуація – це сукупність сформованих на певний момент експертного дослідження обставин, на основі яких визначається програма діяльності експерта для вирішення експертної задачі. Найбільш оптимальним засобом пізнання і вироблення шляхів вирішення експертних (як і всіх криміналістичних) ситуацій є ситуаційне моделювання – метод дослідження ситуацій, що включає в себе побудову моделі реальної ситуації і проведення з нею різного роду уявних експериментів (прогнозування напрямків її розвитку і (або) «програвання» на ній передбачуваних рішень з управління ситуацією з метою вибору оптимального).

Проблемами використання методу ситуаційного моделювання в криміналістичних експертизах займалися такі вчені, як Л.Є. Ароцкер, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Т.С. Волчецька, Г.Л. Грановський, І.Ф. Герасимова, Г.О. Густов, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, О.О. Ейсман, В.Я. Колдін, І.М. Лузгін, О.Р. Ратінов, М.В. Салтєвський, С.А. Шейфер, Н.О. Якубович та інші.

Так, Грановський Г.Л. відмічає, що у результаті ситуаційного моделювання експертного дослідження об'єктів, пов'язаних з розслідуваною подією, можна встановити:

- властивості і стан використаних при вчиненні кримінальних правопорушень матеріальних об'єктів;
- властивості і умови формування факторів обстановки події кримінальних правопорушень (просторових, тимчасових, ситуаційних);
- механізм виникнення і перебігу окремих етапів, процесів кримінальних правопорушень і їх взаємодію між собою та різного роду об'єктами [1].

Дослідження праць Р.С. Белкіна, Т.С. Волчецької, І.М. Лузгіна, О.Р. Ратінова [2, 3] та аналіз експертної практики показує, що для успішного застосування ситуаційного моделювання в експертно-криміналістичній діяльності необхідно вирішити ряд проблем.

По-перше, необхідне ознайомлення співробітників експертно-криміналістичних установ з теоретичними основами ситуаційного моделювання: видами моделювання (матеріальне, уявне, логіко-математичне, кібернетичне, інформаційно-комп'ютерне; моделювання злочинця, механізму злочину, експертного дослідження та інше); компонентами процесу моделювання (суб'єкт моделювання; завдання, яке вирішується суб'єктом; об'єкт і спосіб моделювання та інше), етапами ситуаційного моделювання (постановка проблеми; побудова моделі ситуації; абстрагування від несуттєвих для дослідження обставин; діагностика ситуації; облік динамічних факторів; визначення ряду можливих

альтернативних рішень з управління ситуацією; «програвання» рішень на моделі і вибір оптимального) та інше. Експерти повинні бути ознайомлені з працями вчених, що займалися дослідженням криміналістичних ситуацій, ситуаційного (у тому числі експертного) моделювання.

По-друге, необхідно домогтися максимального «насичення» співробітників експертно-криміналістичних установ актуальною інформацією довідково-допоміжного характеру (сучасними інформаційно-пошуковими системами, довідковими автоматизованими картотеками, колекціями та інше) для створення найбільш достовірних інформаційних моделей. Великі надії в інформаційному забезпеченні ситуаційного моделювання в експертно-криміналістичної діяльності на сьогоднішній день покладаються на інтегровану систему криміналістичної реєстрації, яка розвивається за рахунок комплексного застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій.

В третіх, для ефективного ситуаційного моделювання у експертів і спеціалістів-криміналістів, які беруть участь в якості фахівців у слідчих діях, необхідно виробити навички криміналістичного мислення, що допоможе шляхом аналізу безлічі інформаційних полів, виявлених і досліджених на місцях події, в ході обшуків та інших слідчих дій, представити органам слідства модель злочинця і злочинної події.

В четвертих, ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичної діяльності передбачає проведення ситуаційних експертиз. В ситуаційній експертизі встановлюється комплекс різних ознак об'єктів, з яких складається цілісна картина всій досліджуваної події; встановлюється механізм даної події, що в свою чергу, вимагає проведення різних за характером криміналістичних експертиз. Це підкреслює інтегральний характер ситуаційної експертизи.

Ще однією проблемою, яка не дозволяє успішно вирішити попередню і максимально використовувати можливості експертного ситуаційного моделювання, є низький рівень роботи фахівців-криміналістів на місцях подій з вилучення слідів різних інформаційних полів: у середньому з одного місця події вилучаються два-три види, а частіше – один вид слідів (в Україні в середньому 1,1 – 1,2 виду слідів). Для ситуаційного моделювання це вкрай мало. У поєднанні з низькою якістю самих слідів (коли багато об'єктів дослідження визнаються непридатними для ідентифікації) цей недолік блокує видачу інтегрованої пошукової діагностичної інформації, яка орієнтована на розпізнання, розрізнення і визначення стану, властивостей, події, явища. Виявлення, вилучення і дослідження великої кількості видів слідів дозволило б скласти повну картину – модель злочинця та механізму злочину. Можливості моделювання за комплексом слідів великі. Це можна побачити з переліку встановлення комплексу властивостей в результаті

висококваліфікованого дослідження навіть одного виду слідів – слідів рук [4].

Так, за слідами рук можна:

а) встановити особливості руки, яка залишила слід (наприклад, відсутність пальців, наявність шраму);

б) приблизно визначити вік людини, яка залишила слід (за кількістю папілярних ліній, що вміщується на відрізку папілярного візерунка 0,5 см (12–13 ліній – діти у віці 8–12 років; 10–12 – підлітки; 7–9 – дорослі люди);

в) визначити деякі елементи механізму вчинення злочину (наприклад, яким чином людина тримала зброю).

У зв'язку з тим що кора головного мозку і епідерміс долонної поверхні кистей рук людини утворилися з одного зародкового листка, по типу папілярного візерунка на нігтьових фалангах пальців рук і ряду інших ознак можна визначити генетично закладені розумові здібності, енергетичний потенціал, психічні та інші властивості людини.

За рахунок ДНК-аналізу за потожировими слідами людини можна провести ряд ідентифікаційних і діагностичних досліджень:

а) ідентифікацію людини за складом речовини потожирового сліду (ПЖС);

б) визначити стать людини;

в) встановити вік людини;

г) вирішити питання про давність утворення потожирового сліду;

д) виявити деякі патологічні особливості та стан людини (наприклад, хронічні захворювання шкіряного покриву, нервово-психічні розлади, вживання психоактивних речовин);

е) виявити сліди парфумерних виробів в ПЖС людини [5].

Якщо до результатів дослідження даного виду слідів додати результати дослідження слідів рукавичок і взуття, слідів знарядь зламу, мікроволокон, лакофарбового покриття, волосся, крові, часток рослин і безлічі інших, – то в висновках проведення ситуаційних експертиз визначалися б повноцінні моделі злочинця (включаючи його анатомічні, функціональні, інтелектуальні, соціальні ознаки) і механізму злочину. Тому в якості спеціалістів-криміналістів для участі в оглядах місць подій повинні бути відібрані судові експерти з досвідом практичної роботи на посаді не менше трьох років, які мають право проведення криміналістичних експертиз.

Для якісного проведення складних оглядів великих місць подій з подальшим проведенням ситуаційних експертиз найкраще створювати групи з різнопрофільних досвідчених фахівців, що мають навички роботи зі слідами злочину [6].

У спеціаліста-криміналіста, покликаного проводити ситуаційно-інтеграційні дослідження речової обстановки місця події з попереднім

дослідженням виявлених слідів і подальшим встановленням властивостей злочинця, повинен бути більш високий рівень підготовки з основ традиційних криміналістичних експертиз і з навичок виявлення, фіксації, вилучення слідів злочинця, а також щодо використання комп'ютерних технологій, ніж у експерта, що проводить експертизи за яким-небудь одним напрямком дослідження.

Тому необхідно забезпечити якісну професійну підготовку спеціаліста-криміналіста з подальшим регулярним підвищенням кваліфікації у спеціалізованому навчальному закладі. При цьому слід додати, що для підготовки криміналістичних експертів, які проводять ситуаційні експертизи на місці події, вкрай необхідне проведення занять на криміналістичних полігонах, оснащених сучасними системами відеозапису, фіксації, зміни слідової обстановки та іншим високотехнологічним, у тому числі мультимедійним обладнанням.

Складні нестандартні завдання при проведенні ситуаційного моделювання в криміналістичній експертизі, на жаль, не завжди вирішуються успішно. І однією з причин є відсутність у виконавця (експерта) творчого підходу до дослідження [7]. Для усунення цього недоліку необхідно провести колосальну роботу: по-перше, забезпечити ретельний відбір кандидатів у експерти-криміналісти (надаючи перевагу особам з творчим потенціалом); по-друге, переглянути низку інструкцій і настанов з проведення криміналістичних експертиз в системі правоохоронних органів у бік обов'язкового виконання вимог про необхідність творчого вирішення нестандартних завдань як в ході проведення криміналістичних експертиз, так і за участю в слідчих діях.

Ситуаційне моделювання в експертно-криміналістичній діяльності використовувалося б частіше й ефективніше, якби експерти знайомилися з оцінкою результатів реалізації цього моделювання [8]. На нашу думку, найбільш наочною і доступною формою оцінки може бути залучення до перевірки показань на місці експерта, який брав участь в огляді цього ж місця події як спеціаліст. В ході участі в такої слідчої дії експерт зіставляє результати ситуаційного аналізу, проведеного ним раніше, з обстановкою, обставинами і діями, які обвинувачений, потерпілий або свідок відтворює на місці події.

Можуть бути й інші форми оцінки ситуаційного моделювання. Якщо результати моделювання оцінені слідчим, суддею позитивно і підтверджені в ході розслідування, впливає висновок, що ситуаційне моделювання проведено правильно, і експерт отримує підтвердження якості проведеного ним експертного ситуаційного моделювання і, відповідно, підтвердження свого високого рівня кваліфікації. В іншому випадку (ситуаційне моделювання не підтверджується ходом і результатом розслідування)

експерт повинен скорегувати процес ситуаційного моделювання і надалі не допускати прорахунків.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного стає зрозумілим що проблеми використання методу ситуаційного моделювання пов'язані з відсутністю інтеграційних методик проведення криміналістичних експертиз та повнопрофільної підготовки експертів-криміналістів з залученням сучасних можливостей інформаційних технологій. Вирішення цих проблем можливо лише при постійному системному підході до створення єдиної методичної основи для проведення криміналістичних експертиз та вдосконалення підготовки експертів-криміналістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грановский Г. Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях. – 1977. – Вып. 16. – С. 3–5.
2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 1997. – С. 265.
3. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : Монография / За ред. проф. Н. П. Яблокова. – Калининград, 1997. – С. 154.
4. Майліс Н. П. Про функції загальної теорії судової експертизи та про ситуаційні експертизи // Вісник криміналістики. Вип. 1 (29). – 2009. – С. 9.
5. Вольнский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1999. – С. 35.
6. Росинська Е. Р. Сучасні проблеми криміналістичної дидактики // Криміналістика ХХІ століття : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2010 р. Харків, 2010. – С. 98.
7. Винберг А. И. Идентификационная, диагностическая и ситуационная криминалистическая экспертиза // Советское государство и право. 1978. – № 9. – С. 73–78.
8. Винберг А. И., Малаховская Н. Т. Судебная экспертология. Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз: учеб.пособие. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1979. – 183 с.